

Ks. Mariusz Majewski

Symbolika szat i insygniów biskupa

1. Atrybuty pasterskiej troski

W dniu zakończenia roku kapłańskiego – w Rzymie – miało miejsce spotkanie kapłanów z papieżem Benedyktem XVI. Według źródeł watykańskich uczestniczyło w nim 15 tys. kapłanów z całego świata, czyli biskupów i prezbiterów. Wśród nich był także mówiący te słowa, który towarzyszył w pielgrzymce do Rzymu Biskupowi Legnickiemu. Wraz z Papieżem, w uroczystość Najświętszego Serca Pana Jezusa (piątek 11 czerwca 2010 r.) na Placu św. Piotra, Eucharystię koncelebrowała tak wielka rzesza kapłanów. Jednym z wątków papieskiej homilii było ukazanie Boga jako pasterza ludzi, który ich kocha i o nich się troszczy. W swoim nauczaniu Papież zachęcał, aby księża dzielili tę troskę Boga o ludzi. Wskazywał na jedno z zadań Kościoła, które polegałoby na tym, aby używać „kija i laski pasterskiej”, po to, aby chronić wiarę przed sfałszowaniem¹. Wskazanie na *kij i laskę pasterską, które dodają otuchy* (por. Ps 23(22), 4), ukazuje jeden ze szczególnych atrybutów misji pasterskiej. Papież stwierdza nawet, że stosowanie owego „kija” może być wyrazem posługi miłości pasterza wobec wspólnoty. Miłość pasterska wyrażałaby się w tym, że pasterz używa kija i laski do obrony powierzonej swej pieczy owczarni przed – jak to nazywa – fałszywcami, czyli przed wskazaniem, które w rzeczywistości dezorientują owczarnię Pańską².

Wskazanie na znaczenie laski pasterskiej, nazywanej zamiennie pastorałem, niech posłuży jako wprowadzenie do przyjrzenia się szatom i insygniom, jakimi posługują się pasterze Kościoła noszący miano biskupów.

2. Kim jest biskup?

Przystępując do przedstawienia zadanego tematu, należy w pierwszym rzędzie wskazać na podmiot niniejszego przedłożenia. Jest nim niewątpliwie osoba biskupa. Wiedząc, kto jest w centrum uwagi, łatwiej będzie nam wskazać na przedmioty, które związane są z osobą biskupa, a szczególnie z jego liturgiczną posługą.

Ukazanie symboliki szat i insygniów przynależnych biskupowi ma nam pomóc zrozumieć ich mistagogię. Czyli być dla nas swoistą katechezą liturgiczną, poprzez którą będziemy mogli wejść w misterium samego Chrystusa. Przejść od tego, co widzialne, do tego, co niewidzialne³.

Temat wystąpienia wyraźnie określa zakres podejmowanych działań. Mówiąc o szatach i insygniach biskupa, niewątpliwie trzeba choćby pokrótce dać odpowiedź na pytanie: kim jest biskup? Takie ujęcie kwestii pozwoli nam na dalsze poszukiwania, w których przypatrywać się będziemy przedmiotom, o których mowa w niniejszym temacie.

Już na wstępie warto sprecyzować, iż *Katechizm Kościoła katolickiego* (=KKK) podaje, że „nauka katolicka, wyrażona w liturgii, Urząd Nauczycielski i stała prak-

¹ „L'Osservatore Romano”, 31 (2010), nr 8-9, s. 35.

² Benedykt XVI, Homilia podczas Mszy św. na zakończenie Roku Kapłańskiego, „L'Osservatore Romano” 31(2010), nr 8-9, s. 37-38.

³ Zob.: Cz. Krakowiak, *Mistagogia*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 12, Lublin 2008, kol. 1261.

tyka Kościoła uznają, że istnieją dwa stopnie uczestniczenia w kapłaństwie Chrystusa: episkopat i prezbiterat. Diakonat jest przeznaczony do pomocy im i służenia. Dlatego pojęcie *sacerdos* – kapłan – oznacza obecnie biskupów i prezbiterów, a nie diakonów. Nauka katolicka przyjmuje jednak, że zarówno dwa stopnie uczestniczenia w kapłaństwie (episkopat i prezbiterat), jak i stopień służby (diakonat), są udzielane za pośrednictwem aktu sakramentalnego nazywanego «święceniami», to znaczy przez sakrament święceń” (KKK 1554)⁴. Dalej, Katechizm cytując *Konstytucję dogmatyczną o Kościele* Soboru Watykańskiego II wskazuje, iż „przez święcenia biskupie udziela się pełni sakramentu święceń, które zarówno w tradycji liturgicznej Kościoła, jak i w wypowiedziach świętych Ojców są nazywane najwyższym kapłaństwem lub pełnią świętego posługiwania” (KKK 1557)⁵. Wcześniej w tym samym numerze Konstytucji *Lumen gentium* Sobór stwierdza, iż w osobach biskupów, „których pomocnikami są prezbiterzy, obecny jest wśród wiernych Pan Jezus Chrystus, Najwyższy Kapłan. Zasiadając bowiem po prawicy Boga Ojca, przebywa równocześnie w zgromadzeniu swoich biskupów i za pośrednictwem ich zaszczytnego posługiwania głosi słowo Boże wszystkim narodom, a wiernym udziela sakramentów wiary”⁶.

Poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, kim jest biskup, ukazuje nam służbę Kościoła, który posiadając pełnię trzystopniowego sakramentu święceń, posiada zarazem pełnię kapłaństwa. Co więcej w osobie biskupa działa sam Chrystus, który kierując swoją Owczarnią, uświęca wszystkich wiernych powierzonych pasterskiej trosce biskupa.

Zauważmy, że w przytoczonych powyżej fragmentach Magisterium Kościoła mowa jest o *nauce katolickiej wyrażonej w liturgii* oraz o *pełni sakramentu święceń, która w tradycji liturgicznej Kościoła, nazywana jest najwyższym kapłaństwem lub pełnią świętego posługiwania*. Podkreślone zostało, że nauka o najwyższym kapłaństwie, określanego również pełnią świętego posługiwania, wyraża się w liturgicznej tradycji Kościoła. Wskazanie na tę właśnie tradycję stanie się dla nas odniesieniem w ukazaniu symboliki tego, co określiliśmy już mianem przedmiotów, jakimi posługuje się biskup w wypełnianiu posługi pasterskiej.

3. Mistagogia szat i insygniów biskupa

Korzystając z historycznego bogactwa liturgii Kościoła, spojrzmy na jego wspólną praktykę związaną z udzielaniem sakramentu święceń w stopniu episkopatu. Głównym przewodnikiem w podjętych rozważaniach będzie dla nas księga liturgiczna, którą posługuje się Kościół w obrzędach święceń biskupich. Księgą tą jest Pontyfikał Rzymski, a dokładnie jego część, gdzie znajduje się „Obrzęd święceń biskupa, prezbiterów i diakonów” (= OŚ)⁷.

Rozdział pierwszy wskazanych Obrzędów poświęcony jest święceniom biskupa. To, na co wskazuje liturgiczna praktyka Kościoła oraz to, co zawiera się w Obrzędzie

⁴ *Katechizm Kościoła katolickiego*, Poznań 1998.

⁵ Konstytucja dogmatyczna o Kościele, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002, n. 21.

⁶ Tamże.

⁷ Pontyfikał Rzymski odnowiony zgodnie z postanowieniami świętego Soboru Powszechnego Watykańskiego II wydany z upoważnienia papieża Jana Pawła II. *Obrzędy święceń biskupa, prezbiterów i diakonów*. Wydanie drugie wzorcowe, Katowice 1999, n. 12-64.

udzielania święceń w stopniu episkopatu, będzie dla nas drogowskazem w szukaniu odpowiedzi, co jest szatą i insygniami, którymi w celebracji żywej obecności Chrystusa w swoim Kościele posługuje się ten, który w pełni uobecnia samego Chrystusa wśród wiernych.

W dniu udzielania święceń biskupich elekt przyjmujący święcenia ubrany jest w następujące szaty liturgiczne: alba, humerał, pasek (cingulum), stułę, dalmatykę, ornat (zob. OŚ 30 i 117). Księga oprócz szat wymienia również insygnia, którymi są: pektorał (krzyż noszony na piersiach), mitra, pierścień i pastorał (zob. OŚ 28 f i 30). W przypadku metropolity mowa jest także o paliuszu, o ile nie zostanie on mu wręczony w innym terminie przez Biskupa Rzymu (zob. OŚ 28 f).

Może kogoś zdziwić, że wśród szat własnych biskupa wymieniona jest dalmatyka – szata, w której podczas celebracji liturgicznych swoją posługę w Kościele wypełnia diakon. Nie jest to pomyłka. Pośród podanych wskazań wyraźnie napisane jest, iż „biskup, główny szafarz święceń, może pod ornat ubrać dalmatykę. Elekt nakłada wszystkie szaty kapłańskie oraz krzyż noszony na piersiach i dalmatykę” (za: OŚ 30). W podanych w ten sposób przepisach liturgicznych widzimy praktykę Kościoła, w której zewnętrznie uwidacznia się to, co już zostało powiedziane powyżej. Biskup jest tym, który posiada pełnię świętego posługiwania. To, co dokonuje się dzięki łasce sakramentalnej w sposób niewidoczny, utrwalone zostało w szatach, jakimi winien posługiwać się biskup podczas celebracji liturgicznych. Warto przypomnieć, że diakon otrzymawszy łaskę sakramentu święceń pierwszego stopnia, będąc powołany do służby w Kościele⁸, podczas celebracji liturgicznych ubrany jest w: albę, humerał, pasek (cingulum), stułę (przewieszoną z lewego ramienia na prawy bok) oraz dalmatykę (zob. OŚ 117, 192 i 208). Natomiast ten, który w sakramencie święceń otrzymuje godność prezbiteratu, zostaje ustanowiony w Kościele do wypełniania misji uświęcania⁹ i podczas celebracji Najświętszej Eucharystii nosi: albę, humerał, pasek (cingulum), stułę i ornat (zob. OŚ 117 i 162).

Wracając do osoby biskupa, warto zaznaczyć, iż główny szafarz święceń dla biskupa elekta prosi o Ducha Świętego (*Spiritus principalem*), rozumiejąc ten dar jako uzdolnienie kandydata do posługi biskupiej, wypraszając mu umiejętność pełnienia posługi zwierzchnictwa i rządzenia Ludem Bożym¹⁰. Biskup poprzez konsekrację staje się członkiem Kolegium Biskupów. Dokonuje się w nim ontologiczna przemiana

⁸ Wskazuje na to modlitwa konsekracyjna przy udzielaniu sakramentu święceń w stopniu diakonatu. Biskup prosi w niej: „Panie, wejrzyj łaskawie na swego sługę, którego przez modlitwę wyświęcamy na diakona, aby służył Twoim świętym ołtarzom. Prosimy Cię, Panie, ześlij na niego Ducha Świętego, aby go umocnił siedmiorakim darem Twojej łaski do wiernego pełnienia dzieła posługi” (za: OŚ 235). – Analizę znaczenia powyższej modlitwy przedstawia ks. J. H. Sobeczko w jednej ze swoich publikacji, poświęconej posługom wynikającym z sakramentu święceń. – Zob. J. H. Sobeczko, *Zgromadzeni w imię Pana. Teologia znaku zgromadzenia liturgicznego*, Opole 1999, s. 143-148.

⁹ Biskup podczas święcenia na prezbitera prosi dla kandydatów o dar Ducha świętości (*Spiritus sanctitatis*). Wyrażone jest to w słowach: „Prosimy Cię, Ojczy wszechmogący, daj tym swoim sługom godność prezbiteratu; odnów w ich sercach Ducha świętości; niech wiernie pełnią przyjęty od Ciebie, Boże, urząd posługiwania kapłańskiego drugiego stopnia i przykładem swojego życia pociągają innych do poprawy obyczajów”. – Za: OŚ 131. Analizę modlitwy konsekracyjnej przy udzielaniu święceń prezbiteratu, możemy znaleźć w opracowaniu ks. H. J. Sobeczki. – Zob. tamże, s. 135-143.

¹⁰ Zob. tamże, 129-130.

na, upodabniając go do Chrystusa jako pasterza swojego Kościoła. „Dyrektorium o pasterskiej posłudze biskupów *Apostolorum successores*” ogłoszone w 2004 roku przez Kongregację do spraw Biskupów stwierdza, iż: „Mocą święceń biskupich, biskup staje się sakramentem samego Chrystusa obecnego i działającego w swoim ludzie, który poprzez posługę biskupią głosi Słowo, udziela sakramentów wiary i prowadzi Kościół”¹¹. Dyrektorium zaznacza również, że warunkiem wypełniania przez biskupa jego urzędu, określanym łacińskim pojęciem *munus*, musi być otrzymanie od Papieża misji kanonicznej. Poprzez tę misję „Głowa Kolegium Biskupów powierza mu pewną część Ludu Bożego lub jakiś urząd w Kościele”¹².

Wspomniana powyżej modlitwa konsekracyjna wypowiedziana nad biskupem elektem oraz nałożenie rąk przez obecnych na święceniach przedstawicieli Kolegium Biskupiego, będących zawsze w łączności z Biskupem Rzymu¹³, należą do istoty święceń. Liturgia święceń biskupich przewiduje ponadto obrzędy, które możemy nazwać wyjaśniającymi. Podczas nich nowo wyświęcony biskup ubrany w swoje szaty własne, otrzymuje przynależne mu insygnia. Choć nie należą one do istoty, to jednak ukazują, wyjaśniają to wszystko, co się dokonało przed chwilą¹⁴. Możemy także stwierdzić, iż w obrzędach tych zawiera się to, co określamy mianem mistagogii. Przypatrując się zatem owej liturgicznej praktyce Kościoła, od rzeczy zewnętrznych przejdziemy do ukazania ich znaczenia wewnętrznego.

4. Szaty i insygnia biskupa

Nim zajmiemy się symboliką szat i insygniów biskupa, należy dodać, iż wskazania związane z posługą liturgiczną biskupa skodyfikowane zostały w specjalnej księdze, która nosi łacińską nazwę „*Caeremoniale episcoporum*”¹⁵. Zatem obok „Obrzędu święceń biskupa”, tenże „Ceremoniał” stanie się dla nas pomocą w realizacji przyjętego zadania.

Prace nad polskim tłumaczeniem tej księgi dobiegły już końca. Konferencja Episkopatu Polski podczas 352. Zebrania Plenarnego w Olsztynie w dniach 18-20 czerwca 2010 r. zatwierdziła ją. Jej tytuł w języku polskim brzmi: *Ceremoniał liturgicznej posługi biskupów* (= CE)¹⁶. Rozdział IV. części I. noszący tytuł: „Niektóre normy

¹¹ Dyrektorium o pasterskiej posłudze biskupów *Apostolorum successores*, Kielce 2005, n. 12.

¹² Tamże.

¹³ Owa łączność z Głową Kolegium Biskupów w obrzędzie święceń biskupa uwidoczniła się w odczytaniu nominacji Stolicy Apostolskiej. Warunek pozwolenia papieskiego na wyświęcenie nowego biskupa, zawarty został w kan. 1013 Kodeksu Prawa Kanonicznego. Szczegółowe wytłumaczenie tej kwestii można znaleźć w opracowaniu autorstwa ks. M. Pastuszki, poświęconego sakramentowi święceń. Zob. M. Pastuszko, *Sakrament święceń (kanony 1008-1054)*, Kielce 2008, s. 125-130.

¹⁴ Zob. V. Viola, *Ordine/ordinazione*, w: red. D. Sartore, A. M. Triacca, C. Cibien, *Liturgia*, Cinisello Balsamo (Milano) 2001, s. 1355-1356.

¹⁵ *Caeremoniale episcoporum. Ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Ioannis Pauli II promulgatum*. Editio typica (reimpressio emandata), Città del Vaticano 2008. Pośród niewielkiej ilości opracowań poświęconych tej księdze wymienić trzeba między innymi: J. Stefański, *Edycja typiczna Caeremoniale Episcoporum z roku 1984 - prace redakcyjne*, w: *Odnowa liturgii trwa*, red. J. Stefański, Włocławek 2008, s. 265-295. W niniejszym artykule można znaleźć odniesienia do trzech innych opracowań, poświęconych omawianej księdze.

¹⁶ Zgodnie z powszechnym oczekiwaniem oraz zapewnieniami ze strony wydawnictwa, księga powinna ukazać się drukiem do końca roku 2010. Polskie tłumaczenie od pewnego momentu różni się pod względem numeracji od wersji łacińskiej. Wiąże się to z dodanymi wskazaniem w związku z polskimi

ogólne”, zawiera podrozdział zatytułowany: „Szaty i oznaki”, gdzie od numeru 56 do 64 wyliczone są szaty i odznaki biskupa. Do wskazanych ksiąg trzeba dodać jeszcze *Ogólne wprowadzenie do Mszału Rzymskiego* (= OWMR)¹⁷, gdzie znajdują się normy mówiące o szatach liturgicznych.

Ceremoniał podaje, iż biskup podczas liturgii używa takich samych szat jak prezbiter. Dopowiadając od razu, że wypada jednak, aby z okazji uroczystych celebracji zgodnie z tradycyjnym zwyczajem pod ornat nakładał dalmatykę, która zawsze może być biała. Szczególnymi okazjami wymienionymi przez księgę jest udzielanie święceń, błogosławieństwo opata i ksieni oraz poświęcenie kościoła i ołtarza (CE 56).

Normy zawarte w omawianej księdze precyzują, iż wspólną szatą liturgiczną dla wszystkich szafarzy wyświęconych i ustanowionych jakiegokolwiek stopnia jest alba, przepasana na biodrach paskiem, jeżeli nie jest uszyta w taki sposób, że przylega do ciała nawet bez paska. Jeżeli alba nie osłania dokładnie zwykłego stroju koło szyi, przed założeniem alby należy nałożyć humerał (CE 65; OWMR 336)¹⁸. Zaznaczone zostało, iż biskup używa podczas liturgii szat takich jak prezbiter, należy zatem dodać do wymienionych już przed chwilą ornat i stulę, którą kapłan nosi pod ornatem zwieszoną na szyi i zwisającą na piersi (CE 65-66; OWMR 340).

W numerze 57. Ceremoniału wymienia się odznaki pontyfikalne biskupa, którymi są: krzyż noszony na piersiach (pektorał), mitra, pierścień, pastorał, ponadto paliusz, jeśli na mocy prawa mu przysługuje. W tej sprawie Ceremoniał podaje, iż po otrzymaniu paliusza od Biskupa Rzymu, nosi go na ornacie, kiedy na terytorium swojej jurysdykcji przewodniczy Mszy wspólnotowej (*Missa stationalis*), albo gdy ją celebruje ze szczególną okazałością oraz gdy udziela święceń, błogosławi opata lub ksieni, gdy sprawuje konsekrację dziewic oraz święci kościół i ołtarz. Co więcej zaznacza się, że krzyż arcybiskupi niesie się wówczas, gdy arcybiskup po otrzymaniu paliusza udaje się do kościoła na celebrację liturgiczną (CE 62)¹⁹.

zwyczajami w przeżywaniu celebracji Triduum Paschalnego. W miejscach posiadających inną numerację niż posiada tekst łaciński, wskazany zostanie odnośnik do numeru w tłumaczeniu polskim.

¹⁷ *Ogólne wprowadzenie do Mszału Rzymskiego* z trzeciego wydania Mszału Rzymskiego Rzym 2002 oraz wskazania Episkopatu Polski, Poznań 2006.

¹⁸ Wydaje się, iż odejście w ostatnich latach od stosowania humerału nie jest właściwe. Za nakładaniem humerału przemawiać winny nie tylko argumenty estetyki zewnętrznej przytaczane przez Ceremoniał, ale także względy zdrowotne i higieniczne. Wszak chusta otulająca szyję, zimą daje dodatkowe ciepło, chroni gardło, a latem spełnia zadanie „zbierania” potu, chroniąc tym samym inne szaty stosowane w liturgii.

¹⁹ W innym miejscu Ceremoniał zaznacza, że biskup ubrany w strój chórowy, udając się do kościoła celem przewodniczenia jakiejś czynności liturgicznej, zgodnie z miejscowym zwyczajem może zostać wprowadzony albo publicznie przez kanoników lub przez innych prezbiterów i kleryków ubranych w strój chórowy albo w komże nałożone na sutannę, lub też może się udać do kościoła w sposób zwyczajny i zostać przyjęty u wejścia przez duchowieństwo. W obu przypadkach biskup idzie pierwszy: jeśli zaś jest arcybiskupem, idzie przed nim akolita niosący krzyż arcybiskupi z wizerunkiem Jezusa ukrzyżowanego zwróconym ku przodowi. Za biskupem idą po dwóch kanonicy, inni prezbiterzy i klerycy. U wejścia do kościoła jeden z godniejszych prezbiterów podaje biskupowi kropidło, chyba że przewiduje się potem pokropienie wodą zamiast aktu pokuty. Biskup z odkrytą głową żegna się przy pomocy kropidła umoczonego w pobłogosławionej wodzie, po czym kropi obecnych i oddaje kropidło. Następnie z towarzyszącymi mu osobami udaje się do kaplicy Najświętszego Sakramentu, krótko się modli, po czym wchodzi do zakrystii (zob. CE 79).

Do wymienionych szat i insygniów biskupich, określanych także mianem pontyfikaliów²⁰, należy jeszcze dodać strój chórowy biskupa. Obejmuje on: fioletową sutannę; jedwabny fioletowy pas z jedwabnymi frędzlami zdobionymi oba zakończenia (ale nie z pomponami); rękawicę z lnianego lub innego płótna; fioletowy mucet (bez kaptura); krzyż noszony na piersiach, zawieszony na zielonym sznurze, przetykanym złotem²¹; fioletową piuszkę; fioletowy biret z pomponem. Kiedy nosi się fioletową sutannę, używa się także fioletowych skarpet. Noszenie zaś fioletowych skarpet wraz z sutanną czarną obszytą sznurkiem pozostaje do uznania (CE 63). Wspomina się jeszcze o wielkiej fioletowej kapie, bez narzuty z gronostaju, którą biskup można używać tylko w swojej diecezji w najuroczystsze święta (CE 64).

Po przedstawieniu znaczenia pojęć i wyszczególniając materię niniejszego przedłożenia, możemy przejść do ukazania symboliki szat i insygniów biskupa obrządku łacińskiego Kościoła katolickiego.

5. Symbolika szat biskupa

Tegoroczne sympozjum jest powiązane z tematyką poruszaną w roku ubiegłym. Wówczas, jeden z wygłoszonych referatów nosił tytuł: „Symbolika szat liturgicznych”²². Jego autorka s. Iwona Kopacz z Rzymu, przedstawiła słuchaczom nie tylko symbolikę szat, ale także symbolikę kruszców, kolorów i insygniów liturgicznych. Można by było w tym miejscu odesłać zebranych do powyższego materiału i swoje wystąpienie zakończyć. Jednakże okazuje się, że bogactwo tematu jest tak wielkie, że i mówiący te słowa nie wyczerpie omawianego zagadnienia. Autorka swoje opracowanie oparła na bardzo dobrze przygotowanej publikacji Sary Piccolo Paci: *Storia delle vesti liturgiche. Forma, immagine e funzione*²³. W drugiej części książki, gdzie przedstawiano historię ewolucji szat liturgicznych, rozdział 7. poświęcony jest insygniom liturgicznym, rozdział 8. szatom liturgicznym, rozdział 9. szatom noszonym pod szatami wierzchnimi (sottovesti), a rozdział 10. zawiera informacje o akcesoriach liturgicznych²⁴. Reasumując warto do przytoczonego tekstu powrócić w prywatnej lekturze.

Ditmar Thönnies z Münster w artykule *Tekstylna pamiątka Kościoła. Mnemotechniczne i anamnetyczne aspekty szat liturgicznych* zauważa, że ubranie jest symbolem

²⁰ *Pontyfikalia*, w: B. Nadolski, *Leksykon liturgii*, Poznań 2006, s. 1199.

²¹ Kardynałowie noszą sznur koloru czerwonego, a Biskup Rzymu nosi krzyż na sznurze koloru białego.

²² Zob. I. Kopacz, *Symbolika szat liturgicznych*, „Anamnesis” 16 (2009), 1(60), s. 59-74.

²³ S. Piccolo Paci, *Storia delle vesti liturgiche. Forma, immagine e funzione*, Milano 2008.

²⁴ Wśród innych publikacji poświęconym szatom i insygniom używanym w liturgii, w tym także pontyfikaliom, należy wskazać między innymi na: K. Bogacka, *Insignia biskupie w Polsce. Pierścień, pektorał, infuła XI-XVIII w.*, Warszawa 2008; E. Mateja, *Posoborowa odnowa szat liturgicznych*, w: *Kultura i sztuka w służbie Eucharystii. Materiały z sympozjum zorganizowanego w Opolu i Kamieniu Śląskim (5-6. 03.1997) przez Katedrę Liturgiki i Hagiografii oraz Zakładu Muzyki Kościelnej i Sztuki Sakralnej Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego z okazji 46. Międzynarodowego Kongresu Eucharystycznego we Wrocławiu*, red. R. Pierskała, Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego, Opole 1997, 161-166; M. Zielniok, *Odnowa szat liturgicznych*, w: *Wprowadzenie do liturgii*, red. F. Blachnicki, Poznań-Warszawa-Lublin 1967, s. 566-580; P. Szweda, *Mitra biskupa, jej historia, forma i symbol*, maszynopis pracy magisterskiej napisanej na PAT w Krakowie, Katowice 1997; A. Ledwin, *Paliusz arcybiskupi – powstanie i rozwój, wymowa i zastosowanie*, maszynopis pracy magisterskiej napisanej na PAT w Krakowie, Katowice 1998.

naszego życia, jest jakby membraną wnętrza związaną z tym, co na zewnątrz. Autor wskazuje, iż człowiek za pośrednictwem ubioru wyraża swój osobisty styl, część swego charakteru. Dzięki temu wyrażeniu człowiek albo oddziela się od społeczeństwa, albo się z nim łączy. Stwierdza, iż działanie symbolu – znaku staje się bardzo wyraziste w grupach, w których ujednocila się strój, ubiór²⁵.

Biskup Egon Kapellari w książce *Święte znaki w liturgii i codzienności* uzasadnia, że noszone w Kościele odzienie nie jest wyrazem próżności lecz znaczenia. Odnosi się to zarówno do stroju diakona, kapłana, jak i do habitu zakonnego. Za Mikołajem Gogolem pisze, że „kapłani (...) nakładają na siebie stroje liturgiczne nie tylko po to, aby odróżnić się od ludzi, lecz także, aby oddzielić się od samych siebie, aby nie mieć nic wspólnego z tymi, którzy oddają się sprawom ziemskim, a jednocześnie, aby przypomnieć wszystkim o doniosłości i powadze mających się rozpocząć nabożeństw”²⁶.

W wydanym w tym roku *Leksykonie symboli liturgicznych* ks. Bogusław Nadolski stwierdza, że szaty liturgiczne to nie ubiór teatralny. Ich zadaniem jest ułatwienie zrozumienia uczestnikom liturgii, że biorą udział w misterium wiary i ułatwić im zachwyty w atmosferze uwielbienia Boga. Poszczególne szaty nie są wykonywane dla podkreślenia walorów osoby, mają one stworzyć przestrzeń dla Drugiego, tj. Chrystusa, który jest pierwszym Liturgiem, mają ułatwić uchwycenie sprawowanego misterium. Ogólnie można stwierdzić, że szaty są dla podkreślenia wielkości i świętości Boga, mają przysłonić sprawującego i pozwolić mu na całkowite wejście na służbę Drugiego²⁷.

OWMR w nr. 335 podaje, iż „w Kościele, który jest Ciałem Chrystusa, nie wszyscy członkowie pełnią jednakowe czynności. To zróżnicowanie funkcji w sprawowaniu Eucharystii ukazuje się zewnętrznie przez różnorodność szat liturgicznych. Dlatego te szaty powinny być znakiem funkcji właściwej każdemu z posługujących”. Ksiądz Stanisław Czerwik omawiając ten fragment norm liturgicznych, widzi w nim podstawową zasadę symboliki szat, dodając zarazem, iż podstawą symboliki szat liturgicznych jest znaczenie tego podstawowego symbolu, jakim jest zgromadzenie, a także osób pełniących w nim zróżnicowane funkcje²⁸.

Warto jeszcze dodać za ks. Marianem Zielniokiem, iż bogata symbolika szat – dotyczy to także i insygniów biskupich – wywodzi się ze średniowiecza. Jest ona oryginalnym przejawem mistycyzmu, skupionego na kontemplacji tajemnic Bożych. Zadaniem symboliki było ukazanie owych tajemnic w plastycznych wizjach²⁹.

Z pewnością funkcja, jaką w zgromadzeniu ma do wypełnienia biskup, jest funkcją wyjątkową, tak więc o szatach, którymi się posługuje, możemy już powiedzieć, że są wyjątkowe. Korzystając z dzieła bł. abpa Antoniego Nowowiejskiego *Wykład li-*

²⁵ D. Thönnies, *Tekstylna pamiątka Kościoła. Mnemotechniczne i anamnetyczne aspekty szat liturgicznych*, „Collectanea Theologica” 67 (1997/3), s. 107.

²⁶ E. Kapellari, *Święte znaki w liturgii i codzienności*, Kraków 2002, s. 177

²⁷ *Szaty liturgiczne*, w: B. Nadolski, *Leksykon symboli liturgicznych*, Kraków 2010, s. 294.

²⁸ Por. S. Czerwik, *Sztuka w służbie Liturgii. Symbolika szat liturgicznych. Wymowa kolorów*, Zaczepnięte z Internetu 28. 09. 2010 roku.

²⁹ M. Zielniok, *Odnova szat liturgicznych*, w: F. Blachnicki, W. Schenk, R. Zielasko, *Wprowadzenie do liturgii*, Poznań - Warszawa - Lublin 1967.

turgii Kościoła katolickiego. Tom II (pozycja wydana w roku 2010, jako wierny reprint książki z 1902 roku)³⁰ oraz *Leksykonu symboli liturgicznych* autorstwa ks. Bogusława Nadolskiego³¹ (wydana również w roku 2010), przyjrzymy się owym szatom, które wymieniliśmy już wcześniej, nazywając je szatami własnymi biskupa. Patrząc na ich symbolikę, najpierw omówione zostaną szaty biskupie używane podczas celebracji liturgicznych, a następnie pozostałe szaty, jakie wymienia „Ceremoniał”.

5.1. Szaty liturgiczne

5.1.1. Humerał

Szata koloru białego, płótno, które przykrywa ramiona i szyję, dawniej także głowę (dziś stosowane nadal w niektórych zakonach). Dawny Mszał przewidywał odpowiednią modlitwę przy nakładaniu humerału: „Włóż, Panie, na moją głowę przyłbicę zbawienia dla odparcia wszelkich napaści szatańskich”³². Humerał, który ochrania szyję i głos, oraz osłania codzienny ubiór kapłana, ma następujące znaczenia: 1) jest symbolem powściągliwości języka, w konsekwencji także innych zmysłów; 2) znakiem ochrony życia przed upadkami – humerał (osłania i jest przyłbicą - kaskiem – zbawienia, gdyż na wzór przyłbicy chroni kapłana od szatańskich napaści, zaś przyłbica zbawienia wg św. Pawła (Ef 6, 17) jest nadzieją zbawienia), nadzieja ta ochrania kapłana i zapewnia zwycięstwo przeciwko natarczywościom piekła; 3) przypomina Syna Bożego, który zstępując na ziemię dla zbawienia świata, swoje bóstwo przykrył tajemniczą zasłoną człowieczeństwa; 4) w zastosowaniu do Męki Chrystusa, wyobraża szyderczą zasłonę, którą Żydzi zarzucili na głowę Chrystusa, aby móc Go opluwać i policzkować (Łk 20, 64)³³.

5.1.2. Alba

Z łaciny *albus* – oznacza biały. Długa szata sięgająca stóp, wkładana na ubranie. Kohelet wzywał do noszenia białych szat na znak niewinności i radości (Ekl 9, 8). Starotestamentalni kapłani sprawujący liturgię w świątyni winni być w lnianych szatach (Wj 39, 27). W Nowym Testamencie białe szaty są kolorem aniołów (por. anioły przy grobie; Mk 16, 5) Maria Magdalena ujrzała dwóch aniołów ubranych na biało (J 20, 12). Szaty białe są szatami chwały, przy Przemienieniu Jezusa (Mk 9, 3; Łk 9, 29); szatami godów (Ap 19, 8); odzieniem zbawionych (Ap 3, 5; 7, 9). Szaty białe w liturgii wyrażały powyższą symbolikę. Przy nakładaniu alby przewidziana była następująca modlitwa: „Przyodziej mnie, Panie, i oczyść moje serce, abym obmyty Krwią Baranka cieszył się wieczną radością”³⁴. W tej modlitwie rozpoczynającej się od łacińskich słów: „*Dealba me, Domine, ...*” wyraża się znaczenie symboliczne alby. Ona jest symbolem niewinności niepokalanej, doskonałej czystości duszy i serca, z

³⁰ A. Nowowiejski, *Wykład liturgii Kościoła katolickiego*, t. 2, Warszawa 1902. Tom 2. nosi nazwę „O środkach rozwinięcia kultu” i zawiera dział 2. i 3. Dział 2. zatytułowany: „Paramentyka liturgiczna”, zajmuje 481 stron. Dział 3. nosi tytuł: „O naczyniach liturgicznych” i zawiera 191 stron.

³¹ B. Nadolski, *Leksykon symboli liturgicznych*, Kraków 2010.

³² *Humerał*, w: B. Nadolski, *Leksykon symboli...*, s. 138.

³³ A. Nowowiejski, *Wykład liturgii...*, s. 156-157.

³⁴ *Alba*, w: B. Nadolski, *Leksykon symboli...*, s. 62.

jaką kapłan ma stawać przy ołtarzu. Białosc alby przypomina kapłanowi, że ma czuć, żyć i modlić się tak, aby zawsze z sercem czystym, duszą pogodną i żywym pragnieniem zjednoczenia się z Panem mógł się zbliżyć do świętego ołtarza. „Bo wtedy tylko może otrzymać obfitosc błogosławieństw Pańskich i miłosierdzie Boga swego Zbawiciela, wtedy tylko może wejść na górę Pańską i przebywać wraz z Świętymi, gdy będzie miał ręce niewinne i serce czyste, t. j. ciało i duszę nieskalane, gdy będzie *dealbatus*”³⁵.

5.1.3. Pasek

Zamiennie nazywany także *cingulum*. Przepasanie pasem posiada w Biblii różne znaczenie. W Księdze Wyjścia czytamy o przepasanych biodrach podczas spożywania Paschy (12, 11); o proroku Eliaszu Druga Księga Królewska pisze, że „Był to człowiek w płaszczu z sierści, przepasany pasem skórzanym dokoła bioder” (2 Krl 1, 8). Prawie dosłownie opis ten odniesiony jest do Jana Chrzciciela, który „nosił odzienie z sierści wielbłądziej i pas skórzany około swych bioder” (Mt 3, 4). Przepasanie pasem to także znak siły: „niewiasta dzielna: przepasuje mocą swe biodra, umacnia swoje ramiona” (Prz 31, 17); psalmista mówi o przepasaniu mocą do bitwy (por. Ps 16, 17-40). Pas jest także znakiem elegancji, ozdoby (por. Jr 2, 32); „Sprawiedliwość będzie mu pasem na biodrach, a wierność przepasaniem lędźwi” (Iz 11, 5), ale także znakiem ukarania, gdy mowa jest o jarzmie oraz obręczy (por. Ps 109, 19).

W Nowym Testamencie dochodzą jeszcze inne znaczenia. Pas to znak siły duchowej (1 P 1, 13; Ef 6, 14); jest także znakiem wpływu Boga na życie człowieka: „gdy się zestarzejesz, wyciągniesz ręce swoje, a inny cię opasze i poprowadzi, dokąd nie chcesz” (J 21, 18). Symbolizm paska jest więc złożony. Jest on znakiem służby, pokuty, czystości, wskazującym na fakt, że posługa kapłańska jest darem, zadaniem do wykonania. Podobnie jak przy innych szatach, symbolizm *cingulum* wyrażają słowa modlitwy, jaką prezbiter wypowiadał przy przepasywaniu się: „Przepasz mnie, Panie, pasem czystości i wygaś we mnie ogień namiętności, aby trwała we mnie moc czystości”³⁶. Gdy *cingulum* zakładał biskup, dodawał jeszcze prośbę o moc wiary. „Przepasz, Panie, pasem wiary i mocą czystości me biodra (...)”³⁷. Arcybiskup A. Nowowiejski wskazuje, iż „z modlitwy wypływa, że pasek, albo raczej opasanie bioder paskiem jest symbolem powściągliwości, umartwienia ciała i czystości. (...) Przepasywali swe szaty długie i rozwiewne przedewszystkim robotnicy, żołnierze i podróżni, aby im one nie przeszkadzały w poruszaniach, w pracy, w walce, w podróży. Życie zaś ludzkie często jest porównywane z pracą, z bojowaniem i z podróżą. (...) Że zaś duch rozproszony, jak szata rozwiewna i długa, utrudnia pracę chrześcijaninowi, dlatego winien on przepasać biodra swego ducha, to jest zebrać i podtrzymać wszystkie władze rozumu i woli, aby mógł pilniej pracować w sprawie zbawienia, pewniej walczyć z wrogami swej duszy i wytrwać w podróży niebezpiecznej i trudnej po tej dolinie łez. Przepasanie się zatem w biodrach oznacza skupienie wszystkich sił ducho-

³⁵ A. Nowowiejski, *Wykład liturgii...*, s. 169-170.

³⁶ *Cingulum – pasek*, w: B. Nadolski, *Leksykon symboli...*, s. 103-104.

³⁷ Za: A. Nowowiejski, *Wykład liturgii...*, s. 178.

wych”³⁸.

5.1.4. Stula

W stule (łacińskie *stola*) spoczywającej na szyi i ramionach widziano symbol słodkiego jarzma i lekkiego brzemienia (por. Mt 11, 30), w których wyrażały się przyjęte w święceniach trzech stopni zobowiązania. Arcybiskup A. Nowowiejski tłumacząc sposób noszenia stuli przez świętych szafarzy wskazuje, iż kapłani (biskup i prezbiter) „więcej ponoszą trudu, niż djakon, ztąd noszą stulę na dwóch ramionach, a djakon na jednym”³⁹. Opisując codzienną praktykę liturgiczną Kościoła przed reformą Soboru Watykańskiego II, tłumaczy sposoby noszenia stuli i wyjaśnia, że diakon nosi stulę przewieszoną z lewego ramienia i złączoną lub związaną pod prawą ręką; wskazując na prezbitera mówi o zakładaniu jej na szyję i krzyżowaniu na piersiach; natomiast biskup zakładając stulę na szyi nosi ją prostą, spadającą z ramion na piersi⁴⁰. Brak krzyżowania stuli przez biskupa uzasadnia tym, iż symboliczne wzięcie na swoje ramiona jarzma i brzemienia Pańskiego wyraża się podczas nakładania biskupowi krzyża pektoralnego⁴¹. A słowa modlitwy wyrażające symbolikę noszenia stuli były następujące: „Weź jarzmo Pańskie, jarzmo bowiem Jego jest słodkie, a brzemie Jego lekkie”⁴².

5.1.5. Dalmatyka

Jak już powiedzieliśmy powyżej, dalmatyka jest szatą własną diakona. Biskup posiadający pełnię w świętym posługiwaniu może, a nawet wręcz przy niektórych okazjach powinien pod ornat założyć dalmatykę (por. CE 56). Jest ona szatą bez rękawów lub z krótkimi mankietami. Wykonana z dwóch pasów (z przodu i z tyłu), wg Honoriusza przedstawia Stary i Nowy Testament. Amalary z Metz widzi w białej dalmatyce symbol świętej i nieskalanej religijności; w nawiązaniu do Jk 1, 27 symbol czystości, jaką winien oznaczać się człowiek oddany trosce o bliźnich (gdzie jest mowa o religijności czystej i bez skazy, która winna oznaczać się troską nad sierotami...). Papież Innocenty III widzi w niej symbol Miłosierdzia Bożego⁴³.

Dwa pasy, z których wykonana jest dalmatyka, symbolizują miłość do Boga i bliźniego; gorliwość głoszenia Słowa Bożego oraz czynną miłość wobec bliźnich⁴⁴.

5.1.6. Ornat

Ta szata liturgiczna jest szczególną szatą kapłańską. Biskup czy też prezbiter wien celebrować w niej Eucharystię, choć mogą obecnie zaistnieć pewne wyjątki. Wspomina o tym OWMR w nr. 209.

Na symbolikę tej szaty wskazuje modlitwa, jaką wypowiadał biskup, wkładając ornat neoprezbiterowi. „Weźmij szatę kapłańską, która oznacza miłość, mocen jest

³⁸ Tamże, s. 178-179.

³⁹ Za: Tamże, s. 216.

⁴⁰ Tamże, s. 210.

⁴¹ Tamże, s. 216. Zagadnienie to omówione zostanie w pkt. 6.1. niniejszego pracowania.

⁴² Za: *Stula*, w: B. Nadolski, *Leksykon symboli...*, s. 301.

⁴³ *Dalmatyka*, w: B. Nadolski, *Leksykon symboli...*, s. 300.

⁴⁴ A. Nowowiejski, *Wykład liturgii...*, s. 344.

bowiem Bóg pomnożyć w tobie miłość i doskonałość w uczynkach⁴⁵. Stąd też ornat traktowano jako symbol miłości, którą Bóg pomnaża w nowo wyświęconym. Wskazuje się, iż ornat okrywa wszystkie inne szaty, pięknie wykonany, często z drogocennych materiałów i zdobień, to wszystko prowadzi do pełni, jaką jest miłość, cnota podtrzymująca wszelkie inne cnoty i zarazem zakrywająca liczne grzechy.

W przedniej i tylnej części ornatu upatrywano symbol dwóch przykazań miłości, którymi winien być przyodziany ten, który celebrować tajemnicę doskonałej Miłości. Tak ważne, choć niełatwe zadanie jest niewątpliwie dla kapłana jarzmem i ciężarem. I dlatego ornat noszony na ramionach jest symbolem jarzma i ciężaru. Cytowany przez nas bł. Arcybiskup, tłumacząc znaczenie owego jarzma i ciężaru wyjaśnia, iż to dzięki łasce Bożej i miłości jarzmo czyni słodkim, a brzemień lekkim. Wskazuje również na różnicę symbolu ornatu od symbolu stuły. Mowa jest zatem o jarzmie Chrystusa, które symbolizuje stułę i jarzmie miłości, którego symbolem jest ornat. Stuła wyobraża cierpliwość i męstwo, konieczne do dźwigania jarzma, a ornat przedstawia łagodność i słodycz, które z miłości pochodzą⁴⁶.

5.2. Szaty biskupa w stroju chórowym; ubieranym w okolicznościach świątecznych poza celebracjami liturgicznymi; i codziennych.

5.2.1. Sutanna

Częścią stroju chórowego biskupa jest sutanna w kolorze fioletowym (CE 1199/Pl 1215). W okolicznościach świątecznych poza celebracjami liturgicznymi, biskup nosi sutannę zwaną popularnie *fioletata*. Jest to czarna sutanna przyozdobiona sznurkiem, stębnami, obszyciem dziurek i guzikami w kolorze czerwonym, bez refleksu na rękawach; a także noszona na sutannie pelerynka obszyta również czerwonym sznurkiem (CE 1203/Pl 1219). W stroju codziennym biskupa wymienia się sutannę koloru czarnego, bez obszycia sznurkiem koloru czerwonego. Biskupi pochodzący z rodzin zakonnych mogą nosić habit swojego zgromadzenia (CE 1204/Pl 1220).

Wskazanie na fioletowy kolor sutanny, podobnie jak i innych szat omawianych w tej części, ukazuje godność noszącego je człowieka. Związane jest to z godnością stanu biskupiego⁴⁷.

Współczesne opracowania nie podają nam symboliki szat noszonych w/w sytuacjach. Sięgając do opracowania abpa A. Nowowiejskiego, możemy wyciągnąć wniosek, iż sutanna jest podporządkowana temu wszystkiemu co duchowni zakładają później⁴⁸. Jest jakąś podstawą, początkiem. Możemy więc odnieść to do sytuacji, kiedy po grzechu pierwotnym ludzie zaczynają odczuwać wstyd i stąd bierze początek noszenia odzienia, ubioru (Rdz 3, 7). Wcześniej, nim człowiek uległ pokusie w raju, nie używał żadnych materialnych szat. Odzieniem jego była raczej nadprzyrodzona

⁴⁵ Ornat, w: B. Nadolski, *Leksykon symboli...*, s. 211.

⁴⁶ A. Nowowiejski, *Wykład liturgii...*, s. 258-259.

⁴⁷ Zob. *Kolory liturgiczne. Fioletowy*, w: B. Nadolski, *Leksykon symboli...*, s. 155. Odnoście do koloru szat noszonych przez biskupów wyniesionych do godności kardynała, „Ceremoniał” mówi o kolorze czerwonym (zob. CE 1205/Pl 1221). Biskup Rzymu, nosi szaty koloru białego. Zob. A. Nowowiejski, *Wykład liturgii...*, s. 115.

⁴⁸ Zob. tamże, s. 111-117.

sprawiedliwość, a jego suknią niewinność i nieprzemijalność. Dostrzeżenie cielesnej nagości było odkryciem braku sprawiedliwości, niewinności i przemijalności; ponieważ ciało nie jest już niewinne i nieprzemijające, przeto się je okrywa. Tak więc od grzechu pierwotnego po wszystkie czasy odzienie jest znakiem cywilizowanego człowieka. Wraz z postępem kultury rodzaj oficjalnego ubioru stał się w większym albo mniejszym stopniu symbolem tego, kto go nosi. Strój zawsze charakteryzował naród, stan, przynależność do wspólnoty⁴⁹. Takim strojem w przypadku duchownych na przestrzeni stuleci była szata nazywana sutanną, w której możemy dopatrywać się szaty, która zapewnia człowiekowi poczucie godności.

Dodać jeszcze warto, iż noszący sutannę zakładają również koloratkę, łacińskie *collare* (otaczającą szyję). Sztynny kołnierzyk koloru białego, do którego u dołu dodaje się kawałek materiału (zazwyczaj trójkątny), zwany pektoralikiem. Pektoralik zwykle jest czarny, biskupi noszą go z fioletowego jedwabiu, kardynałowie z czerwonego, a papież z białego⁵⁰.

5.2.2. Jedwabny fioletowy pas

Symbolikę jedwabnego fioletowego pasa „z jedwabnymi frędzlami zdobięcymi oba jego końce” (za: CE 1199/PI 1215) możemy poszukiwać w omówionym już powyżej pasku – *cingulum*. Przypomnijmy, iż przepasanie się paskiem, pasem jest zatem symbolem powściągliwości, umartwienia ciała i czystości.

5.2.3. Rokieta

Do stroju chórowego biskupa należy rokieta z lnianego lub innego płótna. Podobnie jak komża swoje pochodzenie wywodzi od alby, będąc od niej szatami krótszymi. Rokieta jest przede wszystkim szatą koloru białego. Aktualne wciąż informacje na temat różnicy pomiędzy rokieta i komżą znajdujemy u abpa A. Nowowiejskiego. Wskazuje on, iż komża jest szatą obrzędową, zastępującą albę w obrzędach mniej ważnych, natomiast rokieta ma swoje szczególne znaczenie jako szata urzędowa, honorowa, noszona jako oznaka urzędu i godności.

Znaczenie symboliczne rakiety można łączyć z symbolizmem komży, które wywodzi się z symbolizmu alby. Biel wymienionych szat, które zakłada duchowny, zawsze przypominają przyobleczenie się w Chrystusa⁵¹.

5.2.4. Mucet

Mucet koloru fioletowego należy do stroju chórowego biskupa (CE 1199/PI 1215). Jego nazwa pochodzi od włoskiego *mozzarella* – podcinać. Nawiązuje bowiem do dawniejszego płaszczka, skróconego do 1/3 długości (do łokci). Znaczeniem symbolicznym mucetu jest wskazanie na władzę jurysdykcyjną tego, kto ma prawo jego noszenia⁵².

⁴⁹ *Odzież*, w: D. Forstner, *Świat symboliki chrześcijańskiej. Leksykon*, Warszawa 2001, s. 442-443.

⁵⁰ Zob. A. Nowowiejski, *Wykład liturgii...*, s. 119.

⁵¹ Tamże, s. 299-302.

⁵² Tamże, s. 470-471.

5.2.5. Piuska

Pochodzenie łacińskiego słowa *pileolo* (włoskie *zucchetto*), wiąże się z wiekiem XI. *Pileus* nawiązuje do *pilos* (pilśń); a samo *pileus* oznaczało okrągłą czapkę pilśniową. Obecnie w języku polskim na określenie owej części stroju biskupiego posługujemy się słowem – piuska⁵³. Wcześniej określano ją jako kalotka (francuskie *calotte*)⁵⁴. Tę właśnie piuskę koloru fioletowego nosi na głowie biskup, będąc w stroju chórowym i stroju świątecznym (CE 1199/Pl 1215 i 1203/Pl 1219), może ją także nosić w stroju codziennym (CE 1204/Pl 1220).

Piuska składa się z ośmiu zszytych ze sobą części. U wierzchu znajduje się mała pętka, służąca do jej zakładania i zdejmowania. Normy przedsoborowe wskazywały, że po zdjęciu piuski biskupa, kładziono ją na srebrnej tacce⁵⁵.

Używanie piuski niewątpliwie jest znakiem godności kościelnej⁵⁶. Idąc po tej myśli, pytając się o symbolikę piuski, wskazać można na osiem jej części. Można więc by było odnieść to do nauki, jaką Chrystus pozostawił swoim uczniom podczas Kazania na górze. Mówiąc o oznaczeniu godności kościelnej, wskazywać należałoby na osoby piastujące owe godności. A wiemy, że mowa jest tu przede wszystkim o biskupach, z kardynałami i Biskupem Rzymu włącznie. Odwołując się do fundamentalnego znaczenia przesłania ośmiu błogosławieństw, możemy przyjąć, że noszący piuskę winni swoje myśli, i w konsekwencji swoje decyzje podejmowane w kierowaniu Kościołem, opierać właśnie na „konstytucji Królestwa Bożego”, jak określa się naukę Chrystusa spisaną przez ewangelistę Marka (Mt 5, 3-12).

5.2.6. Biret i kapelusz

Fioletowego biretu z pomponem biskup używa mając na sobie strój chórowy (CE 1199/Pl 1215). Szukając symboliki tej części szat biskupich, abp A. Nowowiejski wskazuje na cytaty z Ewangelii wg św. Łukasza. Rozdział 1, wiersz 69: „moc zbawczą nam wzbudził w domu sługi swego Dawida”; a dosłownie „podniósł róg zbawienia”. Biblijny róg oznacza moc i siłę, a także słuszną dumę. Stąd „podnieść róg” oznacza wzmoczyć potęgę. Tak więc biret, posiadający trzy, niekiedy cztery „rogi” jest wyrażeniem jurysdykcji, władzy i autorytetu Tego, w którym imieniu działa ten, który biret nosi⁵⁷.

Opisując biret, nakrycie głowy biskupa w stroju chórowym, należy wspomnieć, iż „Ceremoniał” zaznacza, że biskup używając stroju świątecznego, może użyć czarnego pilśniowego kapelusza. Kapelusz może być ozdobiony sznurkami i pomponami koloru zielonego (zob. CE 1203/Pl 1219).

⁵³ Wiąże się to z Brewe papieża Piusa IX, z 17 czerwca 1868, w którym Papież rozporządza w sprawie fioletowych piusek (*pileo violacei coloris*) dla biskupów. Stąd też wywodzi się nazwa piuska. Zob. tamże, s. 136.

⁵⁴ Tamże, s. 134.

⁵⁵ Piuskę kardynałów i patriarchów kładziono na tacce złotej. Zob. tamże, s. 138-139.

⁵⁶ *Piuska*, w: B. Nadolski, *Leksykon liturgii*, Poznań 2006, s. 1183.

⁵⁷ Zob. A. Nowowiejski, *Wykład liturgii...*, s. 327; *Słownik. Róg*, w: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*, Poznań 2003, s. 1451; M. Lurkner, *Słownik obrazów i symboli biblijnych*, Poznań 1989, s. 202.

5.2.7. Skarpetki i obuwanie

Zakładając fioletową sutannę biskup zakłada skarpetki koloru fioletowego (CE 1199/PI 1215). Przy sutannie odświętnej (*fioletata*) czyni to według uznania (CE 1203/PI 1219). Do czarnej sutanny nosi się czarne skarpety (CE 1204/PI 1220). Co do obuwia księga podaje, iż biskup winien nosić obuwanie zwykłe, koloru czarnego, bez ozdobnych klamer (CE 1201/PI 1217).

Symbolizm tych powiedzielibyśmy zwykłych przedmiotów, zawiera się w dawnej modlitwie, kiedy biskup przygotowujący się do celebracji zakładał pończochy (długie skarpety za kolano) i sandały. Prosił wówczas Boga: „Daj mi, Panie, łaskę symbolizowaną przez sandały gotowości do głoszenia ewangelii i weź mię podczas wykonywania urzędu głosiciela słowa Bożego pod opiekuńcze skrzydła Twej łaski”⁵⁸.

5.2.8. Kapa wielka; płaszcz czarny

Cappa magna w kolorze fioletowym (kiedyś zwana także *cappa pontificalis*, *episcopalis*, a także *cappa choralis*) jest długim płaszczem noszonym przez biskupa na terenie swojej diecezji podczas najbardziej uroczystych obchodów (CE 1200/PI 1216). Nie jest ona strojem liturgicznym⁵⁹, choć swój początek bierze wraz z pluwiąłem - kapą, którą biskup może posłużyć się w podczas celebracji liturgicznych⁶⁰. Symbolizm tej szaty, podobnie jak mucet wskazuje na władzę jurysdykcyjną biskupa. Kapa ta może także wyrażać wyróżnienie i dostojność. Można także stwierdzić, że jest ona najdostojniejszą z szat chórowych biskupa⁶¹.

„Ceremoniał” podaje jeszcze możliwość używania okazałego płaszcza koloru czarnego, przyozdobionego pelerynką. Biskup może go nosić mając na sobie tzw. strój świąteczny (zob. CE 1203/PI 1219). Choć abp A. Nowowiejski nie podaje symboliki płaszcza, to jednak zamieszcza w dużej mierze do dziś aktualne wskazania. Píše: „Płaszcz rzymski, długi aż do stóp, przywiązany tasiemkami do szyi, ma kołnierz szeroki i płaski w tyle; lekki bez podszewki, wełniany, z jednej sztuki skrojony, zwykle w tyle w fałdach spada, ale może owinać całą postać duchownego. (...) biskupi mają także płaszcze jedwabne fioletowe, jeżeli suknia ich nie jest czarna z wypustkami fioletowymi, bo tej odpowiada płaszcz czarny”⁶².

W podsumowaniu tej części możemy stwierdzić, że biskup wypełniający powierzoną mu misję, zwłaszcza wtedy gdy przewodniczy celebracjom liturgicznym, niejako przyobleka się Chrystusem; „Bo wy wszyscy, którzy zostaliście ochrzczeni w Chrystusie, przyoblekliście się w Chrystusa” (Ga 3, 27). Jego własna osoba usuwa się

⁵⁸ Za: A. Nowowiejski, *Wykład liturgii...*, s. 362.

⁵⁹ *Kapa*, w: B. Nadolski, *Leksykon symboli...*, s. 147-148.

⁶⁰ Na temat symboliki pluwiąłu (kapy) - zob. A. Nowowiejski, *Wykład liturgii...*, s. 319-321. Kapy używa biskup wówczas podczas celebracji Eucharystii, gdy przewodniczy, a nie odprawia (zob. CE 176). W tym Miejscu można dodać, iż przed reformą ostatniego soboru, pluwiąłu używali ci posługujący, którzy nosili insygnia biskupie podczas nabożeństw pontyfikalnych. W ten sposób wyrażana była cześć dla posługi biskupa. Zob. A. Nowowiejski, *Wykład liturgii...*, s. 321. W obecnych czasach, bardziej ze względów praktycznych i higienicznych, posługujący trzymają pontyfikalnia w welonach lub rękawiczkach.

⁶¹ Tamże, s. 474.

⁶² Tamże, s. 118-119.

na plan dalszy. Wchodzi on w święte tajemnice, na obszar tego co święte, ponadziemskie, ponadczasowe, całkowicie oddzielone od wszystkiego, co zwyczajne, świeckie. Wyrazem tego jest również jego strój, zupełnie inny od codziennego⁶³.

6. Symbolika insygniów biskupa

Przedstawiając symbolikę szat liturgicznych biskupa, opisane zostały te szaty, którymi w celebracjach liturgicznych posługują się diakoni i kapłani. Przechodząc do ukazania symboliki insygniów biskupa, przyglądać się będziemy już tylko tym przedmiotom, które jako własne przysługują temu, kto w sakramencie święceń trzeciego stopnia otrzymuje pełnię tegoż sakramentu. Przypomnijmy zatem, iż podczas tzw. obrzędów wyjaśniających, nowo wyświęconemu biskupowi wręcza się insygnia biskupie, czyli oznaki godności biskupiej. Są nimi: mitra, pierścień, pastorał, niekiedy paliusz – zgodnie z przywilejem jego noszenia. Pektorału nie wręcza się, gdyż kandydat do święceń biskupich zakłada go jeszcze przed rozpoczęciem celebracji.

6.1. Pektorał

Krzyż noszony na piersiach nakłada biskup pod ornat lub pod dalmatykę, albo pod kapę, ale na mucet. Zależnie od uznania może krzyż nałożyć także na ornat (CE 61). W stroju chórowym krzyż nałożony na mucet, zawieszony jest na sznurze koloru zielonego przetykanym złotem. W stroju świątecznym i codziennym krzyż zawieszony jest na łańcuchu (zob. CE 1203, 1204). W dawnych czasach w krzyżu umieszczane były relikwie. Dziś krzyż pektoralny można określić jako ozdobny krzyż noszony przez biskupa⁶⁴.

W praktyce przyjętej po reformie Soboru Watykańskiego II nie ma specjalnej modlitwy przy nakładaniu krzyża temu, który ma być wyświęcony na biskupa, o której wspomniano powyżej, gdy mowa była o sposobie noszenia stuły. Aktualnie przy święceniach biskupich elekt sam zakłada krzyż pektoralny, zgodnie z obowiązującymi normami (zob. CE 61).

O znaczeniu, symbolice noszenia krzyża przez biskupa na swych piersiach mówi bp Z. Kiernikowski w jednej ze swoich katechez liturgicznych, gdzie tłumaczy, iż: „wszyscy w swym życiu dźwigamy krzyże. Każdy z nas – młody, stary, bogaty, biedny, pobożny i taki, który chodzi własnymi drogami – ma swój krzyż. Biskup też. Dlatego nosi krzyż na piersi, żeby sam wiedział i żeby inni wiedzieli, o co chodzi w jego życiu”⁶⁵. Stąd wniosek, iż to przede wszystkim biskup każdego dnia winien pamiętać o nauce Pańskiej, aby brać swój krzyż i naśladować Tego, którego uobecnia.

6.2. Mitra

Nowo święcony biskup otrzymuje mitrę w obrzędzie święceń, podczas tzw. obrzędów wyjaśniających (zob. OŚ 89). Biskup używa jej podczas wypełniania różnych posług liturgicznych. Jest to mitra prosta lub ozdobna, zależnie od charakteru obrzędu

⁶³ *Odzież. Szaty liturgiczne*, w: D. Forstner, *Świat symboliki...*, s. 455.

⁶⁴ *Pektorał*, w: B. Nadolski, *Leksykon symboli...*, s. 222.

⁶⁵ Za: Z. Kiernikowski, *Ewangelia objawieniem sensu krzyża*, „Anamnesis”, XI(2005), nr 4 (43), s. 32.

(zob. CE 60). Mitra w kolorze białym jest bez ozdób i nosi nazwę infuły. Jej dwie tarcze z przodu i z tyłu mają wskazywać na znajomość Starego (tył) i Nowego Testamentu (przód), którą noszący winien promieniować, jak Mojżesz zstępujący z góry Synaj (por. Wj 34, 29). W paskach spadających na plecy widzi się oznakę wycucia, smaku i kultury religijnej⁶⁶, a także dwa znaczenia Pisma Świętego: historyczne i mistyczne.

Mitra należy do najokazalszych pontyfikaliów. Jej symbolizm przypomina wielmożność (*magnificentiam*) Chrystusa, którego miejsce zajmują biskupi. Mitra będąc nakryciem głowy, jest również symbolem duchowej przyłbicy (*helm zbawienia ...*), ochraniającej tego, który w imię Chrystusa podejmuje walkę z nieprzyjaciółmi wiary i nauki świętej. Stanowi oznakę jego władzy, a także symbolizuje godność arcykapłańską biskupa, poprzez którą na podobieństwo Aarona jest pośrednikiem między Bogiem i grzesznym ludem. Mitra jest także znakiem najściślejszej więzi z Bogiem, na wzór Mojżesza, który dzięki spotkaniu z Bogiem ukazał się „ludowi, jako rogaty” (*cornutus*), t. j. że z jasnego jego oblicza wychodziły pełne blasku promienie światła (Wj 34, 29; Ha 3, 4). Cudowne to widzenie przypominają dwa *cornua* infuły (jedna część infuły wyraża świętość biskupa, druga zaś naukę, jaką powinien jaśnieć)⁶⁷.

Symbolika mitry, jaka ukształtowała się na przestrzeni wieków⁶⁸, wybrzmiewa w modlitwie, jaka towarzyszy zakładaniu mitry wyświęconemu biskupowi: „przyjmij mitrę i niech jaśnieje w tobie blask świętości, a gdy ukaże się Najwyższy Pasterz, niech ci da w nagrodę niewiedzący wieniec chwały” (za: OŚ 53).

6.3. Pierścień (biskupa; kardynała, papieża)

Pierścień używany przez biskupa (*annulus episcopalis*) należy do zasadniczych odznak jego godności i jurysdykcji⁶⁹. Warto wskazać, że już w starożytności pierścienie znane były powszechnie. W Grecji pierścień był oznaką człowieka wolnego, szczególnie zaś ceniono sygnety z wrytymi na nich motywami pieczęci. Rzymianie podobnie jak wcześniej Etruskowie, nosili zwykłe żelazne pierścionki, szczególnie jako oznakę dla małżonków. Pierścienie ze złota lub metali szlachetnych mogły nosić wysokie osobistości, jak np. senatorowie. Należy pamiętać, że w Rzymie noszenie pierścienia było prawnie chronionym przywilejem, a także wielkim zaszczytem. Państwo udzielało tego przywileju za szczególne zasługi wojenne. Nieco później pierścień, jako sygnet, stał się znakiem rozpoznawczym posłańca, oznaką władzy politycznej, czy też dowodem potwierdzającym prawo rozporządzania majątkiem. Taki właśnie pierścień przekazał faraon Józefowi (Rdz 41, 42), a także ojciec synowi marnotrawnemu, który powrócił do domu (Łk 15, 22)⁷⁰.

„Ceremoniał” zaznacza, że biskup zawsze winien nosić pierścień, jako odznakę wiary oraz oblubieńczej więzi z Kościołem, swoją Oblubienicą (CE 58). Jest on symbolem władzy biskupiej i ma podwójne znaczenie: jest pieczęcią gwarantowania i autentyfikowania aktu prawnego oraz przymierzem, symbolizującym jedność biskupa

⁶⁶ Mitra, w: B. Nadolski, *Leksykon symboli...*, s. 183.

⁶⁷ Za: A. Nowowiejski, *Wykład liturgii...*, s. 397.

⁶⁸ Godnym uwagi jest odnotowanie faktu pracy magisterskiej napisanej przez Piotra Szweda, w której obok historii i formy mitry ukazuje także jej symbolikę. Zob. P. Szweda, *Mitra biskupa...*, s. 60-63.

⁶⁹ Zob. A. Nowowiejski, *Wykład liturgii...*, s. 401-412.

⁷⁰ E. Kapellari, *Święte znaki...*, s. 172.

ze swoim Kościołem, któremu służy. Pierścień jest znakiem wiary, z jaką Chrystus poślubił swoją oblubienicę – Kościół, a zarazem symbolem wierności swojej Oblubienicy. Symbolika pierścienia wybrzmiewa w modlitwie, jaką główny szafarz święceń wypowiada wręczając nowo wyświęconemu biskupowi: „Przyjmij pierścień, znak wierności, i zachowaj nienaruszoną wiarę. Strzeż od skażenia Bożą Oblubienicę, to jest Kościół święty” (za: OŚ 51)⁷¹.

Biskup będący kardynałem otrzymuje go od papieża. Symbolika tego pierścienia jest następująca: „jest znakiem godności, troski pasterskiej oraz ściślejszej więzi ze Stolicą Piotrową. (...) pierścień jest nade wszystko przedstawieniem ukrzyżowania, a w konsekwencji symbolem unii kardynałów z papieżem i zaproszeniem do naśladowania Chrystusa Oblubieńca, który życie swoje oddał za Kościół. Kościół wręczając pierścień, wzywa do nieustannego pamiętania o tym, jakiego króla jesteśmy sługami, na jaki tron został wyniesiony, na którym pozostał wierny aż do śmierci. Pierścień jest apelem do dawania swego życia za Kościół”⁷².

Jeszcze inną symbolikę ma pierścień, który podczas inauguracji pontyfikatu otrzymuje nowo wybrany Biskup Rzymu⁷³. Nosząc nazwę „pierścień Rybaka” (*anulus Piscatoris*), przedstawia św. Piotra zarzucającego sieć. Dodatkowo na pierścieniu papieskim wygrawerowane zostaje imię papieża⁷⁴. Dziekan Kolegium Kardynalskiego przed przekazaniem pierścienia podczas celebracji inaugurującej pontyfikat nowego Biskupa Rzymu, prosi dla niego o Ducha miłości, który rozlany w naszych sercach ma przenikać siłą i łagodnością w posłudze strzeżenia jedności komunii wierzących w Chrystusa⁷⁵.

6.4. Pastorał

Pastorał, jako znaku urzędu pasterskiej posługi biskup używa na swoim terytorium; może też tej odznaki używać każdy biskup, który uroczyście sprawuje liturgię za zgodą miejscowego biskupa. Kiedy zaś wielu biskupów bierze udział w tej samej celebracji, pastorał używa tylko biskup, który przewodniczy (zob. CE 59).

Podobnie jak mitrę, tak i pastorał wręcza się nowo wyświęconemu biskupowi podczas obrzędu święceń. Towarzyszą temu słowa: „Przyjmij pastorał, znak urzędu pasterskiego posługiwania, i czuwaj nad całą owczarnią, nad którą Duch Święty ustanowił cię biskupem, abyś kierował Kościołem Bożym” (za: OŚ 54). Opisując ten obrzęd warto dodać, iż biskupowi diecezjalnemu obejmującemu nową diecezję nie wręcza się pastorał⁷⁶. Przyglądając się znakowi pasterskiej posługi biskupa dodajmy jeszcze, że po śmierci biskupa, pastorał nie układa się obok ciała biskupa w trumnie (zob. CE 1160/Pl 1176).

⁷¹ *Pierścień biskupa, opata*, w: B. Nadolski, *Leksykon symboli...*, s. 226.

⁷² *Pierścień kardynalski*, w: B. Nadolski, *Leksykon symboli...*, s. 227.

⁷³ Obrzęd opisany jest w Obrzędzie inaugurującym posługę Biskupa Rzymu. Zob. *Ordo per l'inizio del ministero Petri del Vescovo di Roma*, Città del Vaticano 2005, n. 54.

⁷⁴ *Pierścień rybaka*, w: B. Nadolski, *Leksykon symboli...*, s. 225-226.

⁷⁵ “(...) Lo Spirito dell'amore effuso nei nostri cuori ti pervada di forza e mitezza per custodire con il tuo ministero i credenti in Cristo nell'unità della comunione”. Za: *Ordo per l'inizio del ministero Petri...*, n. 54.

⁷⁶ Zob. *Wyjaśnienie w sprawie wręczenia pastorału podczas ingresu biskupa diecezjalnego*, „Anamnesis”, r. XVI(2010), nr 4 (63), s. 44-45.

Na jednym z chrześcijańskich nagrobków w rzymskich katakumbach Domitylii z III wieku znajduje się pierwotnie pogański symbol, który następnie został przejęty przez chrześcijan, aby przedstawić Chrystusa jako Dobrego Pasterza. Pokazuje on młodego mężczyznę siedzącego pod drzewem, trzymającego w prawej ręce pasterski flet, a w lewej zakrzywioną u góry laskę. U jego stóp leży owca. Obraz ten znajduje się na okładce i stronie tytułowej *Katechizmu Kościoła katolickiego*⁷⁷. Oto jego wyjaśnienie: „Chrystus Dobry Pasterz, który swoim autorytetem (laska) prowadzi i strzeże swoich wiernych (owca), przyciąga ich melodyjną symfonią prawdy (flet) oraz pozwala im spocząć w cieniu «drzewa życia», swego odkupieńczego Krzyża, który otwiera na nowo raj»⁷⁸.

W starożytności na Wschodzie laska była oznaką herolda, lub też używano jej jako berła. Wielokrotnie w Starym Testamencie wspomina się o lasce. „Twój kij i Twoja laska są tym, co mnie pociesza”, zwraca się psalmista do Boga (Ps 23, 4 oraz Mi 7, 14; Lb 17, 16n. 19n.). Również Mojżesz sprawia w Egipcie wiele cudów przez podniesienie laski (Wj 9, 23; 10, 13). Zaś laska jego brata, Aarona, okrywa się zielenią, zakwita i wydaje dojrzałe migdały (Lb 17, 23).

Pastorał biskupa Kościoła katolickiego zakończony jest zakrzywieniem w formie spirali. Na niej od okresu romańskiego i gotyckiego znajdują się często symbole i sceny z biblijnej historii zbawienia: walka archanioła Michała z szatańskim smokiem, zwiastowanie, sieć rybacka apostołów, symbole eucharystyczne – kłos i gołębica, i wiele innych. Na wielu tych pastorałach króluje Maryja z Dzieciątkiem Jezus, symbol obrony dla biskupa noszącego laskę pasterską. Pasterz też musi mieć ochronę, aby mógł chronić i prowadzić innych⁷⁹.

W lepszym zrozumieniu symboliki pastorału warto odwołać się do obrazu biblijnego zawartego w 10. rozdziale Ewangelii wg św. Jana. Nosi on nazwę: „Przypowieść o dobrym pasterzu i owczarni”. Od wiersza 7. w ramach tego rozdziału mamy kolejny tytuł: „Jezus Dobrym Pasterzem”. Wiersz 10. tego rozdziału brzmi następująco: „Złodziej przychodzi tylko po to, aby coś ukraść, zabić lub zniszczyć. Ja natomiast przyszedłem, aby moje owce miały życie i to życie w pełni”, a w wierszu 11. słyszymy: „Ja jestem dobrym pasterzem. Dobry pasterz poświęca swoje życie za owce”.

Treścią obrazu jest doskonała harmonia w relacji pasterz – owce. Sielankowość obrazu psuje niejako stwierdzenie, iż obok dobrego pasterza są także złodzieje i przestępcy. Najprawdopodobniej chodzi o fałszywych proroków i przywódców żydowskich. Słowa, w których Jezus utożsamia siebie z bramą i pasterzem, zawierają naukę o Kościele i jego wiernych. Jezus jest bramą, ponieważ tylko przez Niego można dojść do Ojca (J 14 ,6). Jego nauka zaś jest bramą, przez którą trzeba przejść, aby przystąpić do wspólnoty Jego uczniów i osiągnąć życie wieczne. Jezus jest także pasterzem, ponieważ prowadzi wiernych do Ojca, karmi ich swoim słowem, opiekuje się nimi, a nawet naraża swoje życie w obronie swoich uczniów.

⁷⁷ E. Kapellari, *Święte znaki...*, s. 180.

⁷⁸ Za: *Katechizm Kościoła katolickiego*, Poznań 1998, s. 4.

⁷⁹ Warto zaznaczyć, że starsza od laski biskupa jest laska mnisia, mająca przypominać o lasce proroka Eliasza i nosząca u szczytu krzyż w kształcie greckiej litery „tau”. Z niej powstał pastorał opacki, który w tym kształcie ciągle jest jeszcze w użyciu w Kościele Wschodnim. Zob. E. Kapellari, *Święte znaki...*, s. 180-181.

Rozważając wersety o Dobrym Pasterzu, warto zaznaczyć, że zaskakującą nowością jest tu idea oddania życia (ww. 11. 15. 17-18). I dodajmy od razu, że w Ewangelii jest ona rozwijana stopniowo: najpierw w obrazie pasterza oddającego życie za owce (w. 11), następnie przez utożsamienie się Jezusa z tym obrazem (w. 15), by dojść do podkreślenia całkowitej dobrowolności Jego decyzji o swoim życiu (ww. 17-18). Oddanie życia jest ideałem miłości, która powinna łączyć uczniów Jezusa między sobą (J 15, 13), tak jak łączy Jezusa z uczniami (w. 15; por. J 15, 19)⁸⁰.

Wielu chrześcijan słysząc o dobrym pasterzu, przywołuje przed swoje oczy pasterza z barankiem, jakiego można znaleźć w rzymskich katakumbach. Najczęściej jest to obraz z katakumb Pryscylii lub Kaliksta. Odwołując się do tych obrazów, również i papież Benedykt XVI wskazuje na Dobrego Pasterza, którym jest Chrystus. Czyni to w nr. 6 encykliki: *Spe salvi*⁸¹. Czytamy tam o prawdziwym filozofie, który ma łaskę wędrowca. Przypominamy sobie zarazem, dobrze nam znany obraz pasterza niosącego owcę na swoich ramionach. Wskazanie przez Papieża na łaskę wędrowca w tradycji chrześcijańskiej łączy się z osobą pasterza. Z czasem przyjęto nazwę pastorał. Owa laska posiada także i inne nazwy: *baculus pastoralis*, *baculum*, *pedum pastorale* (laska pasterska). Pastorał oznacza łaskę. Był on pojęciem ogólnym odnoszonym do wszystkich laszek pasterskich. Na starożytnym Wschodzie laska była oznaką władzy, służyła jednocześnie do podpierania się, nosili ją pasterze. W Starym Testamencie laska wiąże się z drzewem życia. Jest symbolem płodności, ale służy też do odpędzania złych mocy, jest oznaką godności i mocy; u sędziów symbolem sprawiedliwości i władzy nad życiem i śmiercią. Chrystus ukazany jest jako Dobry Pasterz z łaską w ręku. Czerpiąc z tego obrazu laska stała się znakiem władzy biskupa⁸².

Biskup otrzymuje pastorał niczym berło, jako symbol dostojności, powagi, troskliwości i władzy. Zakrzywienie, jakie pojawiło się w średniowieczu na zakończeniu pastorału oznacza pasterską czujność biskupa, jego troskę o powierzone jego pieczy owce, aby je bronić i odciągać od złego, a także pociągać ku dobremu. Jest symbolem miłosierdzia i litości dla błądzących w prowadzeniu ich na właściwą drogę. W środ-

⁸⁰ C. S. Kelner, *Komentarz historyczno-kulturowy do Nowego Testamentu*, Warszawa 2000, s. 245-246.

⁸¹ „Postać Chrystusa przedstawiają na antycznych sarkofagach przede wszystkim dwa obrazy: filozofa i pasterza. (...) Pod koniec trzeciego wieku po raz pierwszy spotykamy w Rzymie, na sarkofagu pewnego dziecka, w scenie wskrzeszenia Łazarza, postać Chrystusa jako prawdziwego filozofa, który w jednej ręce trzyma Ewangelię a w drugiej kij wędrowca, typowy dla filozofa. Za pomocą tej laski zwycięża śmierć; Ewangelia niesie w sobie prawdę, jakiej wędrowni filozofowie daremnie szukali. (...) Jak w obrazie filozofa, tak też w postaci pasterza pierwotny Kościół mógł nawiązać do modeli istniejących w sztuce rzymskiej. W niej pasterz był zazwyczaj wyobrażeniem marzenia o życiu spokojnym i prostym, jakiego pragnęli ludzie żyjący w wirze wielkiego miasta. Teraz jednak obraz ten był odczytywany w nowej scenarii, która nadawała mu głębsze znaczenie: «Pan jest moim pasterzem, nie brak mi niczego [...] Chociażbym chodził ciemną doliną, zła się nie ulękę, bo Ty jesteś ze mną» (*Ps* 23 [22], 1.4). Prawdziwym pasterzem jest Ten, który zna także drogę, która wiedzie przez dolinę śmierci; Ten, który nawet na drodze całkowitej samotności, na której nikt nie może mi towarzyszyć, idzie ze mną i prowadzi mnie, abym ją pokonał. (...) Świadomość, że istnieje Ten, kto również w śmierci mi towarzyszy i którego «kij i laska dodają mi pociechy», tak że «zła się nie ulękę» (por. *Ps* 23, 4), stała się nową «nadzieją» wschodzącą w życiu wierzących». – Za: Benedykt XVI, *Encyklika Spe salvi Ojca Świętego Benedykta XVI do Biskupów, Prezbiterów i Diakonów, do Osób konsekrowanych i wszystkich Wiernych świeckich o nadziei chrześcijańskiej*, „L'Osservatore Romano” 29(2008), nr 1(299), s. 6.

⁸² Zob. *Pastorał*, w: B. Nadolski, *Leksykon...*, s. 1154 i 1156.

kowej części pastorału, zapewniającym podporę i silne oparcie, upatrywano symbol czynności pasterskiej, objawiającej się w stanowczym działaniu, w kierowaniu i rządzeniu oraz obronie wiernych; drzewiec, oznacza moc rządzenia i podtrzymywania słabych. Ostry, szpiczasty, metalowy koniec drzewca pastorału przedstawia symbol troskliwości pasterskiej, ujawniającej się poprzez zachęcanie, napominanie i karanie leniwych. Arcybiskup A. Nowowiejski przytacza taką oto naukę: „z kształtu pastorału, biskupie, ucz się następujących zasad: Wierzchołkiem przyciągaj wiernych, częścią środkową rządz, zakończeniem dolnym dodawaj bodźca; Gromadź ku sobie grzeszników, rządz dobrymi, leniwych karz, Gromadź błędzących, podtrzymuj słabych, leniwych popędzaj”⁸³.

Momenty, w jakich biskup używa pastorału, wskazują na jego szczególną misję w kierowaniu Kościołem. Biskup trzyma pastorał, gdy idzie do ołtarza i powraca do zakrystii; słuchając Ewangelii i wyjaśniając Słowo Boże, przyjmując śluby lub przyrzeczenia, gdy wypowiada wyznanie wiary; oraz błogosławi osoby (zob. CE 59). Dodajmy na koniec, że podczas liturgii, której przewodniczy Biskup Rzymu, używa się pastorału o nazwie ferula⁸⁴.

6.5. Paliusz

Z omówionym przed chwilą pastorałem wiąże się paliusz, którego prawo noszenia ma papież oraz arcybiskupi – metropolici. Wskazane pontyfikalia mają swoje biblijne uzasadnienie w obrazie Dobrego Pasterza.

Nazwa paliusza pochodzi od łacińskiego słowa *pallium* – płaszcz. Wskazuje się także na pochodzenie od *pellis* – skóra i *palla* – osłona tkaniny. Symbolika paliusza na przestrzeni wieków ulegała zmianie. Początkowo traktowano go jako ozdobę stroju papieskiego; znak pełności władzy papieża, a dla metropolity oznakę jego jurysdykcji; symbol pokory i gorliwości pasterskiej (przypominał niesienie na rękach odnalezioną owieczki, która się zagubiła)⁸⁵.

Paliusz jest znakiem jurysdykcji oraz szczególnej komunii ze Stolicą Apostolską, która stanowi zasadę i widzialny fundament jedności w dziedzinie nauczania wiary, dyscypliny i duszpasterstwa. Paliusz jest zaszczytem ale jednocześnie wezwaniem do prawdziwej wierności następcy św. Piotra i do wielkodusznej troski pasterskiej o wzrost Kościoła i zbawienie dusz. Mówiąc o paliuszu, należy wskazać na szczególne znaczenie paliuszowej symboliki jedności⁸⁶. Wyraża to wprost modlitwa towarzysząca zakładaniu paliusza. Szafarz święceń mówi: „(...) Noś go w granicach swojej prowincji kościelnej jako symbol jedności i więzi miłości, oznakę komunii ze Stolicą Apostolską i zachętą do męstwa” (za: OŚ 52). Utwierdzenie w jedności w wierze owczarni Chrystusa, podkreślona jest w słowach wypowiedzianych przez kardynała Protodiakona, gdy paliusz wkłada na ramiona Biskupa Rzymu, inauguracyjnego swój pontyfikat⁸⁷.

⁸³ Za: A. Nowowiejski, *Wykład liturgii...*, s. 423.

⁸⁴ Opis feruli Benedykta XVI zob.: *Pastorał – laska pasterska biskupów i papieży*, w: B. Nadolski, *Leksykon symboli...*, s. 221.

⁸⁵ Zob. *Paliusz*, w: B. Nadolski, *Leksykon symboli...*, s. 213.

⁸⁶ A. Ledwin, *Paliusz arcybiskupi...*, s. 51-53.

⁸⁷ Zob. *Ordo per l'inizio del ministero Petrino...*, n 51.

6.6. Inne pontyfikalia

Wśród przedmiotów, którymi w liturgii pontyfikalnej po reformie Soboru Watykańskiego II posługuje się biskup, wyliczyć możemy jeszcze krzyż arcybiskupi (*crux archiepiscopalis*) oraz gremiał.

6.6.1. Krzyż arcybiskupi

Powyżej już wspomniano, iż przed arcybiskupem udającym się na celebrację liturgiczną, niesiony jest krzyż arcybiskupi (zob. CE 62). Używanie takiego znaku, było widziane zawsze jako potwierdzenie w osobie arcybiskupa, szczególnego autorytetu Papieża. Jest także symbolem zwierzchnictwa, władzy jaką arcybiskup wypełnia na terenie swojej metropolii⁸⁸.

6.6.2. Gremiał

Wykonany z białego jedwabiu lub cienkiego lnianego płótna. Używany przez biskupa w liturgii pontyfikalnej, podczas namaszczeń: głowy wyświęcanego biskupa, dłoni wyświęcanego prezbitera, a także ołtarza i zacheuszek (zob. CE 506/Pl 523, 535/Pl 552, 902/Pl 918, 946/Pl 962). Jego zadaniem było chronienie ornatu przed zabrudzeniem. Kiedyś był zdobiony, dziś prosty bez dodatków. Z praktycznym jego zastosowaniem nie wiąże się jednak jakaś szczególna symbolika⁸⁹.

7. Podsumowanie

Z przedstawionych w niniejszym przedłożeniu opisów szat biskupa wysuwa się wniosek, iż winny one w sposób szczególny podkreślać piękno świętych czynności. To samo wskazanie niewątpliwie możemy odnieść do pozostałych pontyfikaliiów.

Troska Kościoła o szaty liturgiczne, a zwłaszcza o pontyfikalia w ogóle, rzutuje w jakiś sposób na szaty uczestników liturgii. Widząc szacunek dla rzeczy służących do świętych celebracji, winni troszczyć się o godny strój dla siebie samych. Istnieje nieustanna potrzeba rozbudzania świadomości, że przychodzący na liturgię winni posiadać odpowiednią szatę. Przyglądając się symbolice rzeczy zewnętrznych, możemy dostrzec ich znaczenie dla rozwoju wewnętrznego życia wiary. Dotyczy to w pierwszej kolejności tego, który przewodzi w życiu wiary, czyli biskupa, jak i wszystkich innych wiernych. Wszyscy bowiem wierni odpowiednio przygotowani do celebracji, winni opuszczać święte zgromadzenie, ubrani w jeszcze lepszą szatę, rozumianą jako zgodność życia z tym, czego doświadczyli w spotkaniu z Bogiem w liturgii⁹⁰.

Szaty, jakimi w celebracjach liturgicznych posługuje się biskup, wskazują jednoznacznie, iż jest on obdarzony pełnią kapłaństwa. Nosząc to co charakteryzuje posługę diakona, posługę prezbitera oraz swoje szaty własne, nieustannie winien sobie uświadamiać, iż jego zadaniem w Kościele, tak jak diakona jest wypełnianie misji służby, ale także powołany jest do misji uświęcania, tak jak ma to czynić prezbiter i powołany jest wreszcie do służby kierowania, rządzenia powierzonym jego pasterskiej pieczy Ludem Bożym.

⁸⁸ Zob. A. Nowowiejski, *Wykład liturgii...*, s. 456-457.

⁸⁹ Zob. tamże, s. 399-401.

⁹⁰ Por. *Szaty liturgiczne*, w: B. Nadolski, *Leksykon symboli...*, s. 295.

Zgodnie z nauką Soboru Watykańskiego II trzeba dbać o to, aby obrzędy odznaczały się szlachetną prostotą. Odnosi się to również do liturgii biskupiej. Nie należy w niej jednak zaniedbywać szacunku i czci należnych biskupowi. Bowiem w nim pośród wiernych obecny jest Chrystus.

Wśród wniosków końcowych trzeba zaznaczyć, że skoro biskup celebrujący misterium Chrystusa działa *in persona Christi*, to wszystko to, czym biskup posługuje się w zewnętrznym działaniu, a więc szaty i insygnia, winny być otaczane szczególnym szacunkiem. Stąd, choć nigdzie ów szacunek nie został skodyfikowany w normach liturgicznych, to jednak przedmiotom tym należy się właściwy szacunek. Nie powinno więc dziwić choćby używanie welonów do trzymania insygniów biskupich, o czym mowa była przy omawianiu kapy.

W niniejszym opracowaniu symbolika pontyfikaliów w dużej mierze oparta została na modlitwach, jakie łączą się z przekazywaniem nowo święconemu biskupowi jego własnych szat i insygniów. Wielokrotnie też nawiązywano do określenia: „zgodnie z liturgiczną praktyką Kościoła”, było to zamierzone i miało na celu ukazanie bogactwa celebracji liturgicznych, podczas których wyraża się wiara, nadzieja i miłość Oblubienicy wobec swego Oblubieńca – Chrystusa. Świadomość takiego właśnie kontekstu i odniesienie tego do osoby biskupa i jego posługi pasterskiej, staje się jak najbardziej zamierzonym ukazaniem mistagogicznej roli biskupa. Poprzez zewnętrzne przedmioty biskup w realizacji misji pasterskiej wskazuje na Tego, którego uobecnia. Co więcej, uobecnia Go – działa *in persona Christi*. W ten sposób wypełnia swoją misję jako najwyższego Kapłana – ofiarującego swoje życie na wzór Dobrego Pasterza, który swoje życie daje dla owiec i daje za owce.